

(*) **Başkent Üniversitesi Halk Sağlığı AD Öğretim Üyesi ve Kadın – Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, 2009 Ankara**

NOT: Bu makale 12-14 Kasım 2009 tarihinde Ankara’da Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından düzenlenen Sosyal Hizmet Sempozyumu ‘09 Kongresinde sunulmuş olup Kongre kitabında yayınlanmıştır ss:35-46

Giriş

Sosyal dışlanma, belirli bireylerin veya grupların yapısal ve / veya kişisel gerekçelere bağlı olarak sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin üretim, tüketim, tasarruf, siyasal ve sosyal yönlü normal eylemlere katılmamaları sonucunda bireyin, kendini geliştirmesini ve toplumla bütünleşmesini sağlayacak olan fırsatlara erişiminin engellenmesi medeni, siyasal, ekonomik ve sosyal haklarından yoksun olma / bırakılması ve toplumla olan bağlarının kopması, durum ve süreçleri olarak tanımlanmaktadır. (Gökbayrak 2002, Walker & Walker 1997)

Sosyal dışlanma aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir ve sosyal dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı korunmasız, savunmasız ve duyarlı kişilerdir. Bu nedenle dışlanma bir çeşit “sosyal hastalık” olarak da ele alınmaktadır.

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasının tarihsel süreci

Sosyal dışlanma, kişisel hataların değil yapısal süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Lenoir, 1974 yılında yayınlamış olduğu kitabında, dışlanmışları ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişiler olarak tanımlamış ve dışlanmışların, sadece yoksul kişiler olmadığını, bunun dışında çok çeşitli kümeleri de içerdiğini belirtmiştir.

1980’li yıllarda dışlanma terimi değişik tipteki sosyal dezavantajlardan söz edilirken kullanılmış, 1980’li yıllarda giderek artan işsizlik, gecekondulaşma ve aile yaşamındaki köklü değişimler gibi yeni sosyal sorunlarla ilişkilendirilmiştir. 1970-1989’lu yıllarda temel kavram “yoksulluk” iken, doksanlı yılların ortasından itibaren “sosyal dışlanma” temel kavram durumuna gelmiştir. Sosyal alandaki temel sorunların işsizlik, yoksulluk, eğitim ve öğretimde yetersizlik, kadın ve erkekler arasındaki fırsat eşitsizliği olduğu belirlenmiştir. Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele kapsamında işsizliğin önlenmesi kadın ve erkeklere eşit muamele yapılması, eğitim ve öğretim imkanlarının geliştirilmesi, yaşlıların topluma katılımlarının sağlanması, sakatların ekonomik ve sosyal yönden entegrasyonlarının geliştirilmesi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele edilmesi önem taşımaktadır.

Sosyal dışlanma

Sosyal dışlanmanın en önemli niteliği, bireyin veya belirli bir grubun toplumla olan ilişkilerinin veya farklı sosyal kurumlarla olan bağlarının zedelenmesi veya kopmasını ifade etmesidir. Burada devlet, birey ve toplum arasındaki sosyal bağı korumak, sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmek ve sosyal haklar açısından anahtar role sahiptir. Pek çok ülkede sosyal açıdan dışlanmış gruplar, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan her tür dayanışma mekanizmalarının kapsamı dışında kalan bir kesimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sosyal dışlanma bireyin sosyal ilişkilerinin, sosyal etkileşimlerinin ve sosyal bağlarının tamamen ortadan kalkmasını ifade etmektedir. Ancak sosyal dışlanmanın da dereceleri bulunmaktadır.

Sosyal haklar; içinde yaşanan toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş bir haklar dizinidir. Sosyal hakların gerçekleşmesi ölçüsünde diğer hak ve özgürlükler gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle, sosyal haklardan yoksunluk, dışlanma sürecinin en önemli unsuru durumuna gelmiştir. Sosyal dışlanma, genel anlamda en temel insan haklarına erişim ve bu hakkı kullanmada yaşanan olumsuz sonucu, bireyin dışında yapısal faktörlere bağlı olarak ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda, insan yaşamına verilen değer ölçüsünde ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir. İnsan yaşamına verilen değer ölçülmesinde öncelikli ve insanın yaşam gereksinimlerinin karşılanması ile ilgili sağlık, gelir düzeyi, eğitim hakkı, çalışma hakkı ve işsizliğin önlenmesi, sosyal güvence hakkı, hak arama ve örgütlenme özgürlüğü olarak altı değişken bulunmaktadır.

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasında yoksulluk, eğitim durumu, çalışma durumu, karar mekanizmalarında temsil edilebilme, eşit işe eşit ücret, mülkiyet, hizmetlere ulaşabilme durumu gibi göstergeler kullanılmaktadır. Sosyal dışlanmada gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk, sosyal korunmadaki yetersizlik, işgücü piyasasındaki değişim ve toplumsal düzeyde hakların kullanımında uygulanan ayrımcılığın ve eşitsizliğin önemli nedenler olduğu bilinmektedir. (Çakır 2008, Doğan 200)

Kadınlar çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan diğer alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Çalışma yaşamı, toplumsal yaşamın diğer alanlarında da varlık gösterebilmenin temel koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Sosyal dışlanma toplumda bireyin sosyal entegrasyonunu sağlayan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden, kısmen veya tamamen mahrum olma dinamik sürecini ifade etmektedir (Walker ve Walker, 1997).

Sosyal dışlanma olgusu kadın açısından ele alındığında, kadının toplumsal yaşamdaki varlığını ihmal etmeye neden olan ve onun toplumla bütünleşmesini önleyen, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel kurum ve sistemlerin dışında kalması/tutulması süreci biçiminde ifade edilebilir. Kadınlar çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan diğer alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum bu kesimin bir yandan işgücü piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Özellikle gecekondu bölgelerinde kadınların bazı mekanlara ulaşımında ve bağımsızlıklarını kazanmada sorunlar yaşaması ve kendilerini geliştirip toplumsal süreçlere dahil olmasında engellerle karşılaşması bu kesime özgü dışlanma sorununun temelini teşkil etmektedir (Adaman ve Keyder, 2006)

Yoksulluk

Sosyal dışlanmanın en belirgin görünümü yoksulluktur. Yoksulluk sosyal dışlanmanın bir biçimi olabildiği gibi bir nedeni de olabilmektedir. Yoksulluk, gelirle ilişkilidir ve göreceli de olsa ölçülebilir bir niteliktedir.

Bu nedenle sosyal dışlanmaya ilişkin değerlendirmelerde ilk dikkate alınan veriler yoksulluğa ilişkin verilerdir. Avrupa Birliği içinde, yoksulluk riskinin en yüksek oranda olduğu ülkeler; İrlanda (%21), Portekiz (%20), Yunanistan (%20), İspanya (%19) İtalya (%19)'dır. Yoksulluk riskinin en düşük oranda yaşandığı ülkeler olarak Danimarka (%10), İsveç (%9), Çek Cumhuriyeti (%8) dikkat çekmektedir. Ayrıca, sürekli (persiste) yoksulluk % 53, risk taşıyanların oranı ise % 9'dur. Özellikle, İrlanda, Portekiz, Yunanistan, İspanya, İtalya'da sürekli yoksulluk çekenlerin oranı %15'ler gibi hayli yüksek düzeydedir. AB Ülkelerinde, yoksulluğun cinsiyeti incelendiğinde; pek çok alanda olduğu gibi burada da tablo kadınlar için daha olumsuzdur. Erkeklerin yoksulluk riski oranı %14 iken bu oran kadınlar arasında %17 düzeyindedir. Özellikle Avusturya ve Finlandiya gibi yoksulluk oranının AB ortalamasının altında olduğu ülkelerde erkek yoksulluk oranı ile kadın yoksulluk oranı arasındaki açıklığın daha büyük olması ise dikkat çekicidir. Dolayısıyla yoksulluk ile birlikte ayrımcılığın da önemli bir sorun olduğu düşünülebilir.(Dosya-2007,Erdoğan 2004,Adaman 2002-2006,Çakır-2008)

Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı: Toplumsal Cinsiyet (Gender), Bizim biyolojik cinsiyetimizle ilgili olmayan, toplumun bizi nasıl gördüğü, bizden beklentilerinin ne olduğu ile ilgili bir tanımlamadır, yani toplumun kadın ve erkeğe cinsiyeti nedeniyle biçtiği rol ondan olan beklentileridir, Gender rolleri ve sorumlulukları kültürler arasında farklılıklar gösterir ve zaman içinde değişir.Ancak nerede ise bütün toplumlarda kadınların rolü daha değersiz görülmektedir. Toplum tarafından cinsiyete göre biçilen roller genellikle kadınlar için daha negatif kalıplardır ve eğitim, çalışma karar verme özgürlüğü gibi hakların kullanımındaki ayrımcılık sonucu oluşan statüsü düşük, özgüvenini yitirmiş, ayrımcılığı içselleştirmiş olan kadınlar giderek toplumla bütünleşemeyen bu süreç içerisinde giderek adeta "spontan" bir biçimde sosyal yaşamın dışında kalan / dışlanan bir konuma gelirler ki bu da yaşamının her yönünü etkilediği gibi sağlığını da son derece fazla etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının en çarpıcı sonucu sağlık bilincinin yetersiz olmasının yanı sıra sağlık hizmetlerinden yararlanmada ortaya çıkmakta, düşük statü en fazla doğurganlık davranışını etkilemektedir. Kadının sosyal statüsü düşüğe doğurganlığı artmaktadır. Eğitim düzeyi düşüğe doğum öncesi bakım alma ve sağlıklı koşullarda doğum yapma oranları düşmektedir.Diğer bir ifade ile, özgüvenin düşük olması kadının istekte bulunma yeteneğini sınırlamakta,mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel engeller nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimlerini sınırlandırmaktadır. Eğitimsizlik, kadınların kendi bedenlerini anlayamamalarına veya sağlık hizmeti gereksinimleri konusunda uygun bir değerlendirme yapamamalarına da yol açmaktadır.

Cinsiyet temelli şiddet:

Erkek ve kadın arasındaki güç dengesizliğinin ciddi ve yaygın bir sonucudur

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmalarının tam da merkezinde bir konu olan "Kadına Yönelik Şiddet (KYŞ)" özellikle ev içi şiddetin kasıtlı yaralama dahil pek çok ciddi sağlık sonucu mevcuttur.

DSÖ'nün 11 Ülkede Yürüttüğü KYŞ Araştırmasının Sonuçlarına göre: Fiziksel Şiddet % 13- 61 ,Cinsel Şiddet % 6-59 , Fiziksel veya Cinsel şiddet % 15 – 71 olarak saptanılmıştır. Dünyada yaklaşık 1 milyar kadın yani 3 kadından biri , yaşamının bir noktasında aile içi şiddete maruz kalmaktadır. (WHO-Multi country study,2005)

Türkiye'de 2008 yılında yapılan ulusal araştırmada kadına yönelik yaşamının herhangi bir döneminde uygulanmış olan fiziksel şiddet: % 39, cinsel şiddet:% 15, duygusal şiddet: % 40 ve ekonomik şiddet olarak ; çalışmasına engel olma % 37, ev içi harcama yapmama % 8, gelirini elinden alma ise % 4 olarak bulunmuştur

Yine sözde namus adına işlenen cinayetler de ne yazık ki bir Türkiye gerçeği olup kadına karşı ayrımcılık ve kadını kontrol etmenin uç uygulamasıdır ve kadının yaşam hakkı elinden alınmaktadır (Türkiye'de Namus Cinayetleri, 2005 ve www.ksqm.gov.tr, Türkiye KYAİŞ Araştırması 2009,Subaşı, Akın 2003)

Sosyal Dışlanma ve Sağlık

Sosyal dışlanma kavramı, 1980'ler sonrasının artan göç, yüksek işsizlik oranları, iktisadi durgunluk, neo-liberalizmin devleti arka plana itmesi ve sosyal sorunların ivmesinin artması koşullarının içinde ve içine doğmuştur. Sosyal dışlanma kavramının, çok tanıdık "yoksulluk" kavramının yeniden adlandırılması olmadığı; ancak yoksulluğu da kapsayan daha geniş, daha çok katmanlı ve karmaşık bir kavram olduğunun altı çizilmektedir. Yoksulluk, sosyal dışlanma, işsizlik, çalışma koşulları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının, bireyin,"Sağlık ve Hastalık" örüntüsü üzerine çok güçlü bir etkisi vardır. Bütün bu faktörler boyutları ölçüsünde sağlığın fiziksel, zihinsel ve sosyal komponentlerini olumsuz etkilemektedir. Sosyal dışlanma, bazı durumlarda bireyin farklı muamele görmesine yol açmaktadır. Örneğin; kısırlık (infertilite), kadın sünneti (female genital mutilation, FGM), HIV/AIDS, boşanmış kadın, yaşlılar, engelliler, düşük statü, yoksul – işsizler, ruhsal hastalığı olanlar, eğitimsizler, din faktörü, cinsiyet temelli ayrımcılık, epilepsi ve verem (tüberküloz) gibi durumlarda birey toplumdan dışlayıcı bir tepki alabilmektedir Akın , "Gender Issues in Health",2003, Akın Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın, 2003, Akın, Kadının Statüsü ve Sağlığı İle İlgili Gerçekler 2003).

Sosyal Dışlanma ve Kadın Sağlığı

Bu yazı kapsamında "sağlık ve sosyal dışlanma" konusu "kadın sağlığı bağlamında örneklendirilecektir.

Daha önce de belirttiği gibi kadınlar, sosyal dışlanmanın önemli bir nedeni olan hakların kullanılmasındaki eşitsizliği, erkeklere göre daha fazla yaşamaktadırlar.Yaşanan bu eşitsizlikler sonucu kadınlar özellikle de gelişmekte olan ülkelerde ikincilleştirilmekte adeta giderek spontan olarak toplumda sosyal yaşamın / olayların dışına itilen, dışlanan bir konuma gelmektedirler.

Yaşam boyu dönemlerine göre "KADIN" cinsiyetinin karşılaştığı ayrımcılıklar / olaylar:

Bebeklik ve çocukluk dönemi: Bu dönemde kadın cinsiyetine karşı yapılan en büyük ayrımcılık "cinsiyet seçimi" adı da verilen "erkek çocuk tercihi" dir. Günümüzün teknolojik imkanları ile çoğu kez gebelik döneminde cinsiyet tanısı konulmakta ve dışı fetüsün /embriyonun yaşamı,cinsiyeti nedeni ile sonlandırılmaktadır. Oysa cinsiyet bir hastalık değil biyolojik bir farklılıktır, bu tür uygulamalarda dışı fetüsün yaşam hakkı elinden alınarak yaşamdan dışlanmaktadır.

Yine daha çok Afrika ülkelerinde uygulanan, pek çok sağlık riski taşıyan kadın sünneti (FGM), beslenme bozukluğu, ihmal, hizmetten yararlanamama, bebeklik döneminde erkek çocuklarda daha yüksek olan hastalık ve ölüm hızının özellikle 2-5 yaş arasında kız çocuklarında artması bu dönemdeki ayrımcı uygulama örnekleridir.

Ergenlik dönemi: 10-19 yaş grubunu kapsar ve her iki cinsiyet için de önemlidir. Ancak kız ergenler için toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle daha fazla risk söz konusudur. Bu dönemde sık rastlanan olumsuzluklar: toplumsal baskı, bekâret denetimi,

cinsiyet temelli şiddet, cinsel taciz / istismar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyon riski, istenmeyen gebelikler, isteyerek düşükler, paralı seks, anemi / beslenme bozukluğu gibi durumlar söz konusudur.

Erişkin dönem: Doğurganlıkla ilgili olayların en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu dönemde; hizmetlerden mahrum bırakılma, gebelik, doğum, doğum sonu komplikasyonlar, istenmeyen gebelikler, isteyerek düşükler, anne ölümü, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, anemi / beslenme bozukluğu, paralı seks, cinsel taciz – istismar, cinsiyet temelli şiddet bu dönemde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının etkili olduğu durumlardır.

Yaşlılık dönemi: Yaşlanan eğer kadın ise, kadın olduğu için cinsiyet ayrımcılığı, yaşlı olduğu için yaş ayrımcılığı ile karşı karşıyadır. Genellikle ikisinin etkisi birbirine eklendiği için iki negatif kalıp-yargı bir araya gelmektedir. Ayrıca yaşlanan kadın, geçmişten getirdiği kadına karşı yaşadığı ayrımcılığın sonuçlarını da bu dönemde yaşamaktadır. Daha korumasız, daha dezavantajlı, uzun yaşadığı için ortaya çıkan hastalıkları daha çok ve çeşitli, sonuçta karşılanmayan gereksinimleri daha fazla olan bir bireydir. Yoksulluk, yalnızlık ve hastalık, bu ölümcül kombinasyon yaşlı kadınlarda daha sık görülmektedir (Akın,2008 , WHO-Women& Health,2009, www.ksqm.gov.tr , 2010).

Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadınların Yaşadığı Eşitsizlikler:

Toplumlarda uygulanan cinsiyet temelli ayrımcılık sonucu kadın, yaşam hakkını elde etmekten, eğitimden, çalışma yaşamından, eşit işe eşit ücret almaktan, karar mekanizmalarında yer almaktan, özetle “insan haklarını kullanmaktan” dışlanmaktadır. Sonuçta; öz güvenini yitiren, gerekli niteliklerini geliştiremeyen kadın, eğitimsiz, ekonomik yönden bağımlı, ve düşük toplumsal statüsü ile “iyi anne, iyi eş” geleneksel rolünü sürdürmeye adeta zorlanmaktadır.

Bu bağlamda dünya gerçekleri ile ilgili durum incelendiğinde görülen gerçekler:

Bütün Dünyada Kadın ve Erkek arasında temel eşitsizlikler mevcuttur.Şöyleki;

Dünyada mevcut 3,1 milyar yoksul insanın %70'i kadındır, 960 milyon okur-yazar olmayanların 2/3'ü kadındır, malnütrisyon, anemi görülmesi kadınlarda iki misli daha fazladır. Aynı tür işte çalışan kadına erkeğe göre %30-40 daha az ücret ödenmektedir.

Pek çok ülkede zorunlu eğitimden sonra kızların eğitime devam etmesi son derece düşüktür.

Kadınların seçme ve seçilme hakları yoktur. Gebelikler , fetüs dışı olduğu için sonlandırılmakta, bazı ülkelerde yeni doğan kız çocukları öldürülmekte, FGM-Kadın sünneti, yaygın olarak uygulanmaktadır, pek çok ülkede sözde namus adına cinayetler işlenilmektedir.

Koruyucu, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerine, mevcut psiko-sosyal engeller nedeni ile kadınlar gereğinden daha az ulaşabilmektedir.

Örnekleri verilen kadınlara karşı bütün bu ayrımcı uygulamalar izlenen ayrımcı politikalar aracılığı ile kurumsallaşmakta ve sürdürülmektedir. (WHO-Women and Health 2009, Akın,Esin,Çelik, Toplumsal Cinsiyet,Sağlık ve Kadın , 2003)

Türkiye’de Durum

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de, hala haklara erişim ve tam anlamıyla kullanım açısından yaşanan sınırlılıklar varlığını korumaktadır. Kadının sosyal yaşamdan dışlanması sorununu Türkiye düzleminde tartışılırken Sosyal dışlanmanın mekansal boyutu, Sosyal dışlanmanın cinsiyeti ve Sosyal dışlanmanın yaş boyutu olmak üzere üç öncelikli boyutuna dikkat çekilmesi gerekir bu boyutların her birinin diğeri ile ilişkili olacağı da unutulmamalıdır. Bu yazı kapsamında cinsiyet boyutu daha ağırlıklı olarak işlenilmektedir.

Türkiye’de 1950’li yıllardan bu yana süren, kırdan kente göç olgusu sonucu nüfusun dörtte biri şehirlerde yaşarken bu oran günümüzde %65’e çıkmıştır. Kentlerde yeterli konut ve istihdam olanaklarının olmaması, kente yeni gelenlerin kendilerine yaşam alanı olarak, kentin tercih edilmeyen kesimlerine yerleşmelerine neden olarak, varoş-gecekondu denilen olgunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gecekondu mahalleleri genellikle “çalışan yoksul”ları barındırmaktadır gecekondu sakinleri yoksulluktan kaynaklanan dışlanma riskiyle karşı karşıyadır. Mekansal anlamda ortaya çıkan bu dışlanmışlıktan, görece en fazla etkilenen grup, toplumsal cinsiyetçi roller içerisinde, söz konusu rolleri yaşama geçirme anlamında yaşadıkları baskı nedeniyle genç kızlar ve kadınlar olmaktadır. Özellikle genç kızların toplumsal yaşama katılma ve kendini gerçekleştirme en önemli araç olan eğitim olanaklarına ulaşamama öncelikli bir sorun oluşturmaktadır.

Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik ve yoksulluk sorunu karşısında, hane halklarının geliştirdiği temel strateji, çocukların, çocukluk ve eğitim yaşamlarından koparak, erken yaşta çalışma yaşamına girme olgusudur. Sosyal güvenceden yararlanmada dezavantajlı konumda olan bu haneler ve çocukları için söz konusu durum bir seçimin ötesinde bir zorunluluk olarak yaşanmaktadır. Çalışan çocuk olgusu, ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçlara bağlı, ileride de kendini üretecek olan dışlanma sürecine neden olmaktadır.

Sosyal dışlanma çalışmaları yapılırken genellikle dışlanma riski bulunan işsizler, niteliksiz emekçiler, yoksullar, topraksızlar, okuma-yazma bilmeyenler, engelliler, bağımlılar, suçlular, tek ebeveynli aileler, çocuklar, diplomasız gençler, kadınlar, göçmenler, mülteciler, dinsel azınlıklar, ırksal azınlıklar üzerinde durulmaktadır. Bu gurupların toplam nüfusu 72 Milyonu aşan Türkiye’de nüfus içindeki payları oldukça fazladır örneğin engellilerin Türkiye nüfusu içindeki payı % 12.29 dur (8,5 Milyon) Bu sayının 3 milyon 783 bin 197’si erkek, 4 milyon 648 bin 740’ı kadındır.

Kadınlar sosyal dışlanmanın çok önemli unsurlardır. Sosyal dışlanmanın en önemli nedeni tüm toplumlarda karşılaşılan cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, işbölümü, beklentiler, biyolojik cinsiyete göre değil (cinsiyet/sex), sosyal (toplumsal cinsiyet/ gender) rollere göre düzenlenmekte ve gerçekleşmektedir.

Buna Türkiye’den çok çarpıcı bir örnek verecek olursak; yakın geçmişte “Yargıtay Hukuk Genel Kurulu”, bir boşanma davasında kadını, boşanmasıyla kocasını, “**evin bakımı, temizliği gibi kadının ev işlerine emeği ile sağladığı katkıdan yoksun bıraktığı**” gerekçesi ile maddi tazminata mahkum etmiştir. Yargıtay ise, “Maddi tazminatın koşulları oluşmuştur” şeklinde hüküm vermiştir ! **Buna itiraz edenler:** “**Daha doğarken 1-0 mağlup başlayan kadınlarımız eğitimden, üretkenlikten, çağdaşıktan yoksun bırakılmakta, kadın olarak sadece doğurganlık ve hizmetkarlık gibi bir misyon edinmeye zorlanmaktadırlar**” şeklinde itirazlarını dile getirdiler.

Kadına yönelik şiddet ülkemizde de önemli bir sorundur.Bu konuda yapılan Türkiye Araştırmasının sonuçları daha önce belirtilmiştir.

Türkiye’de 1935 yılından beri tutulan cinsiyete özel istatistikler incelendiğinde toplumun okur yazarlığı giderek artmaktadır , her iki cinsiyette de artan bir trend izlemektedir ne var ki kanın ve erkeğin okur yazarlığı arasındaki fark günümüz dahil kapanmamıştır , 2000 yılı verilerine göre Türkiye’de Yetişkin okur-yazarlığı erkeklerde % 93.2 iken bu, kadınlar arasında % 80.6 dır.Diğer bir ifade ile 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçları Türkiye’de hala 5 732 525 kadın ve 1 857 132 erkeğin okur yazar olmadığını göstermektedir.Aradaki fark Türkiye’de “gender sensitif olmayan” bir milli eğitim politikasının izlendiğine ve kadına karşı ayrımcılığın eğitim alanında da yapıldığına işaret etmektedir.Esasen Türkiye’de pek çok yasa toplumsal cinsiyet bakış açısına duyarlı değildir.(Akın ,Özvarış “A case study on the integration of a gender perspective into reproductive health policy in Turkey”2005).

Siyasette kadın: Büyük Atatürk’ün önderliği ile Türkiye’de kadınlara seçme ve seçilme hakkı , 1934 yılında verilmiştir ne yazık ki kadınların bu haklarını kullanabilmenin koşulları hiçbir şekilde oluşturulmadığından kadınların parlamentoda temsili yıllar içinde % 4.6 (1935), % 0.6 (1950), % 3. (1983) gibi düşük düzeyleri aşamamıştır 2007 yılında ulaşılan % 9.1 lik dağılım da son derece düşük bir düzeydir.Yerel yönetimlerde, bürokraside ve akademik yaşamda da kadınların temsil oranları son derece düşüktür.Yani Türkiye’de kadınlar politik yaşamın dışına itilmekte , karar verici konumlara gelememektedirler (2000 Türkiye nüfus sayımı 2003, Türkiye, Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008. www.ksqm.gov.tr ,Akın 2008)

Çalışma yasası, toplumsal yaşamın diğer alanlarında da varlık gösterebilmenin temel koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim çalışma yasası, sağladığı statü, gelir, sosyal ilişkiler, sosyal güvence, sendikal örgütlenme, yönetime katılma gibi olanaklar ile bireylerin toplum içinde yer almaları gereken süreçleri de belirli ölçülerde sunmaktadır. Çalışma yaşamının dışında olmanın gelir, statü ve sosyal ilişkilerde yarattığı dezavantajın kadınlar için sosyal dışlanma riski doğurması bakımından ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Geleneksel anlayışa göre kadının temel ve birincil görevi annelik ve çocuk bakımındır. Gelecek nesilleri yetiştirme görev ve sorumluluğunu yüklenen kadından, bu görevi ev içinde, komşuluk ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde titizlikle yerine getirmesi beklenmektedir. Ancak çalışma yaşamından uzak kalan kadın aynı zamanda toplumsal yaşamın diğer alanlarından da uzak ve kopuk yaşamaktadır. Dolayısıyla kadınların karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmekte, bu nedenle kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alınmasında etkisiz ve aciz hissedebilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006:6).

Türkiye’de kadınların çalışma yaşamından da dışlandığı ve işe almalarda, işten çıkarılmalarda hatta ücretlendirilmede de ayrımcı uygulamaların yapıldığı bir gerçektir. 2006 yılı verilerine göre erkeklerde istihdam %64.5 iken bu, kadınlarda % 22.3 tür Kadınlardaki işsizlik günümüzde giderek daha da artmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Kadınların çalışma yaşamından dışlanmaları temelde eğitim ve meslek edinmedeki fırsat eşitsizliği ile başlamakta, ücret ve kazançlar, işe alma, isten çıkarma gibi diğer uygulamalarda karşılaştıkları ayrımcı uygulamalar ile sürmektedir. Eğitimde fırsat eşitsizliği, kayıt dışı istihdam ve işgücüne katılma oranını etkilemektedir.En çok ilkökul düzeyinde kayıt dışı istihdam yoğunlaşırken,lise ve üniversite eğitim düzeyinin her ikisinde de kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerden düşüktür. Kadınların işgücüne katılım düzeyi eğitim düzeyi ile birlikte yükselmektedir (Çakır 2008,2000 Türkiye Nüfus sayımı, Türkiye, Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008.)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya ve Türkiye’de Kadınlar, çoğunlukla ekonomik, kurumsal ve politik dışlanma olgularına birbirini besleyen bir biçimde maruz kalmaktadırlar.

Mevcut veriler açık olarak göstermektedir ki sosyal dışlanmanın önemli bir hazırlayıcı faktörü olan “Toplumsal Cinsiyet ayrımcılığı, kadın erkek arasındaki eşitsizlikler “ kadınlar yönünden çarpıcı boyuttadır ve kadınların özellikle fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlıkları bu ayrımcı uygulamalardan son derece olumsuz etkilenmekte ve onların giderek sosyal yaşamdan dışlanması sonucunu hazırlamaktadır.Bu durumda bütün faktörlerin dikkate alındığı müdahale programlarının yaşama geçirilmesi ve kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda etkin bir biçimde yer almalarına engel olan tüm koşulların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kadınların çalışma yaşamında, ekonomik etkinliklerde, siyasal yaşamda, eğitim ve sağlık alanlarında karşılaştığı güçlükler karmaşık bir biçimde birbirini etkilemektedir. Akın A., ”Gender Issues in Health”2003, Akın, “Kadının Sağlık Hakkı 2003).

Sosyal dışlanmada yapılması gereken, dışlanmış grupların “sosyal içerilmesini” sağlayacak müdahale programlarının geliştirilerek uygulanmasıdır.

Kadının toplumsal yaşamın bütün alanlarından dışlanmasını önleyerek bütünleşmesini, diğer bir ifade ile “sosyal içerilmesinin” sağlanması gerekmektedir. Bilindiği gibi Sosyal içerilme, “yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyanların, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama tümüyle katılımını sağlayan ve yaşadığı toplumu dikkate alarak standart bir yaşam ve refah düzeyi için gerekli fırsat ve kaynakları elde ederek, garanti altına alan bir süreçtir”. Sosyal içerilmede bireyler, yaşamlarını etkileyen kararlara geniş ölçüde katılmaktadırlar ve temel haklara erişebilmektedirler. Sosyal içerim çalışmalarıyla sosyal dışlanma ortadan kaldırılabilir ancak bunun için; araştırmalarla gerçek durumun ve etkileyici faktörlerin toplumun içinde çalışılarak tespiti, belki de en önemli faktör olarak konu ile ilgili politik istek ve kararlılığın olması , konunun savunulması,disiplinler ve sektörler arası işbirliği, gereksinimlere uygun, hedefe yönelik bütüncül ve kapsayıcı uygulanabilir müdahale programlarının yaşama geçirilmesi , gerekiyor ise pozitif ayrımcılık ve müdahale programları ile ilgili sonuçların göstergelerle sürekli izlenilmesi gerekmektedir (Çakır,2008,

Kadınların bu yazı kapsamında özetlenen ve sonuçta kadın sağlığını olumsuz etkileyen ayrımcılıkların önlenmesi için yapılması gereken belki de en önemli uygulama, “gender mainstreaming” olarak adlandırılan; “toplumsal cinsiyet bakış açısının” ülkenin ana plan ve programlarına, yasalarına entegre edilmesi ve uygulamalara yansımalarının garanti edilmesidir.

KAYNAKÇA

1. Adaman,F.,Keyder, Ç.;" Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006 Raporu, internet Adresi: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006_study_turkey_tr.pdf Erişim Tarihi: 20.02.2010.
2. Akın A, Özvarış ŞB. "A case study on the integration of a gender perspective into reproductive health policy in Turkey". In: Towards a simple framework for monitoring the integration of gender concerns in public health policies. (Ed.) Joke A. Haafkens, World Health Organization, Europe, Zon Mw, The Hague, Laan van Nieuw Oost Indie 334, 2005, Part 2, Chapter 9, pp: 96-104.
3. Akın A., "Gender Issues in Health" in "Bringing the Gap in Turkey: A Milestone Towards Faster Socio-Economic Development and Poverty Reduction" Ed.By Acar, F., Publication of the World Bank, poverty reduction and management unit Europe and Central Asia Region.2003.
4. Akın, A., (Editör), "Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın", Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜKSAM), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2003.
5. Akın, A., Esin, Ç., Çelik, K., "Kadının Sağlık Hakkı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa'da Kadın Sağlığının İyileştirilmesine Yönelik Stratejik Eylem Planı", "Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın" kitabından bir bölüm: pp., 17-33, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2003.
6. Akın, A., ve Ark., "Kadının Statüsü ve Sağlığı İle İlgili Gerçekler", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayını, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2008.
7. Çakır,Ö.; "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması" Erciyes Üniversitesi ktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.25-47
8. DOĞAN, İsmail; (2000), Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
9. "DOSYA:Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma"Ed.Gökhan Atılğan - Burcu Yakut Çakar.TES-İŞ Dergisi, Haziran 2007,Ankara http://www.tes-is.org.tr/TR/tesis_dergi/2007_haziran/pdf/dosya.pdf (erişim 20.02.2010)
10. Erdoğdu , Seyhan "SOSYAL POLİTİKADA "AVRUPALI" BİR KAVRAM: SOSYAL DIŞLANMA" Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı : 75 Yıl : Temmuz ağustos 2004
11. Gökbayrak, Şenay ; "Sosyal Dışlanma- Varoşlarda Yaşam ve Kadınlar" Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı : 65 Yıl : Kasım Aralık 2002
12. Kaynak: T. C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü-KSGM; (2008), Türkiye'de Kadının Durumu, Ankara.
13. Subaşı, N., Akın, A., "Kadına Yönelik Şiddet; Nedenleri ve Sonuçları", "Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın" kitabının bir bölümü, pp., 231-249, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2003.
14. T.C. İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, İnternet Adresi: <http://www.mahallidareler.gov.tr>., Erisim Tarihi: 11.06.2008
15. Türkiye, Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, HÜ.Hastanesi Basımevi 2009 Ankara.
16. WALKER Alan ve Carol. WALKER; (1997), Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in The 1980s and 1990s, Child Poverty Action Group, London.
17. "Women and Health"-Today's Evidence Tomorrow's Agenda,World Health Organization publication 2009.
18. WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women. Initial results on prevalence, health outcomes and women's responses ... www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/en/ (Erişim: 10.01.2010)